

והוי קנס, (6) מכל מקום, עליהם לשלם גם תשלומי "בושת" שגרמו, ותשלומי "פגם" [ששווה עתה פחות], ואלו הם תשלומי ממון [כמבואר במשנה כתובות לט א], ואם כן, למה לא שנאם?

ומשיבה הגמרא: **מה נפשך**, כל תשלום שתאמר שיש בהם, לא היה לרבי אושעיא לשנותן, שכן; **אי נזק**, אם משום התשלום עבור הנזק, (7) הרי **תנא ליה**, כבר שנה את ה"נזק" בנפרד. **אי צער**, אם משום התשלום עבור הצער שחייב האונס לשלם, (8) **תנא ליה**, הרי כבר שנה את ה"צער" בנפרד. **אי בשת**, אם משום התשלום עבור הבושת, **תנא ליה**, הרי כבר שנה את ה"בשת" בנפרד. **אי פגם**, אם משום התשלום עבור הפגם, **היינו נזק** – הרי זהו התשלום שמשלם על הנזק שהזיקה, ששווה עתה פחות. והרי שנה כבר את הנזק בנפרד.

אלא **מה אית לך למימר** – מה נותר לך לומר, שרבי אושעיא היה צריך לשנותם משום הקנסא – קנס החמישים כסף שמשלמים האונס והמפתה, שאת זה הוא לא מנה, אבל על כך כבר נתבאר לעיל שרבי אושעיא **בקנסא לא קמיירי**. בתשלומין שהן מדין קנס הוא לא דיבר [לא שנה].

והגמרא מוסיפה לשאול לרבי אושעיא:

המטמא – טהרות של חברו, **והמדמע** – מערב תרומה עם חולין של חברו שנאלץ עתה למוכרם לכהן בזול. **והמנסך** יין חברו לעבודה זרה ואסרו

והגמרא מתרצת: **הא תבריה רבי עקיבא לגזיזיה**, הרי רבי עקיבא עצמו שבר את כח אגרופו. (4) כלומר, החליש את כוחו ותוקפה של הלכה זו שאף שור תם שהזיק אדם משלם נזק שלם:

דתניא בברייתא, **רבי עקיבא אומר: יכול אף תם שחבל באדם**, שמשלם נזק שלם כמו מועד, **ישלם** זאת אף **מן העלייה** [כלומר, ממקומות אחרים ולא דוקא מגופו של הור המיקן] כמועד, ולא כשור תם שהזיק שור המשלם רק מגופו של השור – **תלמוד לומר** "כמשפט הזה יעשה לו" [שמות כא]. והגמרא [לקמן לג א] מפרשת שפסוק זה בא לחייב על שור שהזיק אדם. ודורש רבי עקיבא ש"יעשה לו" הכוונה היא לגופו של השור, ומלמדנו הכתוב שרק **מגופו משלם**, רק מגופו של המזיק, **ואינו משלם מן העלייה**, ואם השור אינו שווה כשווי הנזק, מפסיד הניזק.

וכיון שלעיתים אין הוא משלם נזק שלם, אלא רק כשווי גוף המזיק לפיכך לא מנאו רבי אושעיא כסוג נפרד. (5)

והגמרא שואלת עוד לרבי אושעיא:

האונס והמפתה והמוציא שם רע, דממונא הוא, ליתני! לעיל [בעמוד הקודם] נתבאר שרבי אושעיא לא שנה נזיקין שחיובן הוא מדין קנס. ועדיין יש לשאול למה לא שנה גם את דין תשלומים של ה"אונס" וה"מפתה", והן אמנם חיובם קצוב בתורה,

תרי גווני שור.

אושעיא לא מנה אלא רק כאלה המשלמים תמיד נזק שלם. **והתוס'** הקשו על רש"י, שמכל מקום, כיון שיש פעמים שהשור שווה הרבה ומשלם נזק שלם, עדיין היה לו לרבי אושעיא לשנותו בנפרד. ולכן פירשו התוס', שלקמן מתבאר שכתבת האבות באה להורות שמשלמים ממיטב, וכיון שתם שהזיק אדם משלם מגופו לכן אי אפשר היה לשנותו בין האבות. וראה בהערות בחברותא על התוס' מה שביארנו.

6. שמשלמים חמישים כסף. ומה שהזכירה הגמרא "מוציא שם רע" זה אגב אונס ומפתה, כי במוציא שם רע אין תשלום של ממון אלא רק מאה כסף שהוא קנס. **תוס'.**

7. האונס והמפתה אינם משלמים נזק אלא הכוונה היא לפגם, ועל פגם הגמרא שואלת בהמשך, לכן מוחק **הרש"ש** את ארבעת המילים הללו.

8. המפתה משלם רק על בושת ופגם, והאונס משלם גם על הצער כמבואר במתניתין בכתובות לט א.

ואף על גב ששווים הם לענין תשלומין, אפילו הכי, כיון שבמציאות הם מחולקים, ששור שהזיק שור הדין כך הוא רק במועד, ואילו בשור שהזיק אדם הדין כך הוא אף בתם, היה לו לשנותם בנפרד. **תורת חיים**. והנה, החילוק בין תם למועד הוא רק בקרן, ולא בשן ורגל. ולפי זה, צריך לומר שקושיית הגמרא היא לפי רב, שהתנא כולל בשור כל מילי דשור וגם את הקרן, אבל לשמואל לא קשה, כי גם שור שהזיק שור בקרן לא נמנה בין האבות של רבי אושעיא, כיון דלא מיירי בתמין ולבסוף מועדין. **פני יהושע**.

4. על פי רש"י. **ובר"ח** פירש "שובר כלי זיינו שלוחם בהם".

5. כלומר, כיון שיש אופנים שבהם יוצא שמשלם כמו שור שהזיק שור, המשלם חצי נזק מגופו, לפיכך לא מנאם בנפרד. כך הפירוש לפי רש"י. וראה לעיל הערה 3 מה שנתבאר לפי השיטה **מקובצת והתורת חיים**. ואף לפי זה הפירוש הוא, כיון ששור תם שהזיק אדם משלם מגופו ויוצא שמשלם לפעמים בתם שהזיק שור, לפיכך לא חילקם. או אפשר לפרש, שרבי

סובר שנחשב להיזק מן התורה, **הא תנא ליה נזק** — הרי כבר שנה את הנזק בנפרד [כי שנה גם את כל האבות של רבי אושעיא], ולשם מה שנה גם את המטמא המדמע והמנסך, בנפרד.

הגמרא דוחה: רבי חייא באמת סובר שהוי נזק מן התורה, ומכל מקום חילקם, **כי תנא היזקא דמינכרא** — שנה בנפרד את החיוב על נזק שהוא ניכר בגוף החפץ, **ותנא היזקא דלא מינכרא**, ושנה בנפרד חיובי נזק שאין הנזק ניכר בגוף החפץ, וההיזק הוא רק בתשמישו ובשווייו.

הגמרא שואלת לרבי חייא: **בשלמא לתנא דידן**, לפי התנא של משנתנו מובן למה **תנא מניינא**, למה שנה [נקב] את מנין [הארבעה] האבות שהוא בא למנות, כי רצה בזה **למעוטי דרבי אושעיא**, להשמיענו שלא בא לשנות את כל אבות הנזיקין שמנה רבי אושעיא, אלא רק את אלו בלבד.⁽¹¹⁾ וכן מובן מדוע **רבי אושעיא תנא מניינא**, נקב במנין [שלשה עשר] האבות שבא למנות, כי רצה בזה **למעוטי דרבי חייא**, להשמיענו שלא בא לשנות את כל אבות הנזיקין שמנה רבי חייא, אלא רק את אלו בלבד.

אלא מניינא דרבי חייא, המנין של עשרים וארבעה אבות נזקים שנקב רבי חייא, **למעוטי מאי?** מה הוא בא למעט בכך שרק את אלו הוא מנה ואת האחרים לא, והרי כיון שהוא מנה את הכל, לשם מה נקט את המנין?

ומשיבה הגמרא: רבי חייא נקב את המנין הזה להשמיענו שרק את אלו הוא מונה בין האבות, **למעוטי מוסר**, למעט את האדם המזיק את חברו על ידי שמלשין לגוי על ממונו, והגוי בא ונטלו, שחייב המלשין לשלם את הנזק.⁽¹²⁾ וכן בא למעט את

בהנאה, **דממונא הוא** — כל אלו חיובן הוא תשלום ממון, שהרי הזיקו, ומשלם כפי מה שהזיקו, ואם כן **ליתני** — למה רבי אושעיא לא שנה אותם?

משיבה הגמרא: **מה נפשך**, בכל דרך שתאמר בשיטת רבי אושעיא, אין זה קשה. **כי אי היזק שאינו ניכר שמייה היזק** — הנזקים הללו מוגדרים כ"היזק שאינו ניכר", שהרי הפירות נשארו כפי שהיו, ואין הטומאה או הניסוך ניכר בהם, וכן המדמע אין ניכר הנזק בפירות חברו.⁽⁹⁾ ונחלקו אמוראים [גיטין נג א] האם זה נחשב כהיזק מן התורה וחייב, או שחיובו רק מדרבנן משום קנס שלא יהיה כל אחד הולך ומטמא טהרות חברו.

ואם תאמר שרבי אושעיא סובר שהיזק שאינו ניכר נחשב היזק מן התורה, אם כן, **הא תנא ליה נזק**, הרי כבר שנה את הנזק בנפרד, ואף אלו הם בכלל נזק.

ואי — ואם תאמר שהוא סובר **היזק שאינו ניכר לא שמייה היזק** — אינו נקרא היזק מן התורה, אם כן, **הוה ליה קנסא** — החיוב הוא רק מטעם קנס, שלא יהיה כל אחד מטמא טהרות חברו, וזה כבר נתבאר שרבי אושעיא **בקנסא לא קמיירי** — אינו מדבר בתשלומין שכל חיובן רק משום קנס, ולכן לא שנה אותם.⁽¹⁰⁾

הגמרא שואלת האם נוכיח מכאן את שיטת רבי חייא בהיזק שאינו ניכר:

לימא קסבר [האם נאמר, נוכיח, שסבר] **רבי חייא**, השונה בנפרד את המטמא המדמע והמנסך, **שהיזק שאינו ניכר לא שמייה היזק** ומעיקר הדין אין לחייבו, וחיובו אינו אלא מטעם קנס, ולכן שנה אותם רבי חייא בנפרד, כי אין הם כלולים בכלל הנזק. **דאי שמייה היזק** — כי אם נאמר שרבי חייא

9. בהגדרת היזק שאינו ניכר האריכו בזה האחרונים ראה בספר ה"מפתח", ובברכת אברהם תנינא.

10. נתקשו המפרשים, אם חיוב התשלומין הוא רק מדרבנן, כיצד זה יחשב לאב? ולמה אמרה הגמרא בגלל שהוא קנס, והרי גם אם היה שונה קנס, לא היה שונה אותם. ובשיטה מקובצת וכן בקיקיון דיונה נשארו בצ"ע. והפני יהושע הקשה כן בהמשך, שהגמרא מנסה לומר שרבי חייא סובר שלא שמייה היזק. וכתב, ש"לאו שמייה היזק" היינו שאינו דומה להיזק הניכר, אבל מכל מקום, הוי היזק מהתורה. וצריך ביאור. וראה עוד בנימוקי הגרי"ב.

11. אין הכוונה שאינו סובר כמותו, אלא רק דלא איירי בהו. תוס' ועוד ראשונים. והקשה הדרכי דוד, לשם מה צריך לנקוט את המנין כדי להשמיענו שלא מיירי באבות שמנה רבי אושעיא, והרי גם ללא המנין רואים זאת. וראה בסוכת דוד אות כ"א שכתב, כי אפשר, שלא שנה אותם כדי לאשמועינן שהם מין אחר של נזקין. אבל לא שחולקין על זה. וראה בהערה הבאה בשם תוס' תלמיד ר"ת.

12. או מטעם גרמי, או מטעם קנס [ראה לקמן קיז א וסב א וכן כאן בתוס'].

ונתבאר בהערה קודמת, כי מה שאמרה הגמרא "למעוטי" מדרבי חייא, אין הכוונה שחולק בדין, אלא שאינו מדבר בהם.

מעשה, **ובדיבורא לא קמיירי**. רבי חייא לא מונה את הנזקים הנעשים על ידי דיבור בלבד, ולכן הוא לא שונה את המוסר.

אך הגמרא שואלת על התירוץ: **והא מוציא שם רע דדיבורא הוא**, והרי במוציא שם רע נעשה כל הנזק רק על ידי דיבור, שהוציא שם רע, **וקתני** – ורבי חייא שנה, הרי ששנה גם סוגי נזיקין הנעשים על ידי דיבור, וחוזרת אם כן השאלה למה לא שנה את המוסר?

משיבה הגמרא: שונה המוציא שם רע, **דיבורא דאית ביה מעשה הוא** – המוציא שם רע אינו חייב במאה כסף, אלא אם היה גם מעשה, לדעת רבי אלעזר בן יעקב אם בעל [כתובות מו א], ולדעת רבי יהודה רק אם שכר עדי שקר. וכיון שיש בזה גם מעשה, לכן מנאו רבי חייא.⁽¹⁶⁾

שואלת הגמרא עוד: **והא עדים זוממים דיבורא**

המפגל, כהן השוחט קרבן במחשבת פיגול, לאוכלו או להקריבו שלא בזמנו [או ששוחט קרבן חטאת לשם שלמים, במקום לשוחטו לשם חטאת], ובכך פוסל הכהן את הקרבן, ועל הבעלים להביא קרבן אחר [כמבואר במשנה ריש זבחים],⁽¹³⁾ חייב הכהן לשלם לבעלים על מה שהפסידם.⁽¹⁴⁾ ורבי חייא בא למעט, שאת אלו הוא אינו שונה.

שואלת הגמרא: **וליתני!** מדוע הוא אינו שונה גם את המוסר?

בשלמא מפגל, מובן מדוע הוא אינו שונה, כי **בקדשים לא קמיירי**, אינו מדבר בנזקי קדשים.⁽¹⁵⁾ **אלא [אבל] מוסר – מאי טעמא לא תני?** מהו הטעם שרבי חייא לא שונה את המוסר בין אבות הנזיקין?

ומשיבה הגמרא: **שאני מוסר, דדיבורא**. שונה הוא ה"מוסר", שעושה את הנזק בדיבור בלבד ללא

ועוד יש להקשות, אמאי נקט רש"י דוקא חטאת ששחטן לשם שלמים, ולא נקט להיפך, ששחט שלמים לשם חטאת, שהרי בכל הקרבנות אם שחטן שלא לשמן, הרי על אף שאין הקורבן פסול, בכל זאת הוא לא עלה לבעלים לשם חובה, וצריך בעל הקרבן להביא קרבן אחר לצאת בו ידי חובה. ובשיטה מקובצת תירץ, שבשלמים חייב הכהן רק אם הבעלים אמר "הרי עלי" משום שהפסידם בכך שצריכים הם עתה להביא קרבן אחר לתשלום נדרם, ולא באמר "הרי זה", שלא הפסידו הבעלים דבר. וכיון שלא פסיקא ליה, נקט חטאת ששחטה לשם שלמים שנפסלת בכל ענין. [וראה בהערה הבאה]

14. כמבואר במתניתין גיטין נד ב הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין. והוי היזק שאינו ניכר ראה שם בגמרא נג א, **והפני יהושע** הקשה למה לא נתמעט מרעהו ולא של הקדש, ותירץ, שהמיעוט הוא רק על תשלום להקדש, וכאן חייב לבעלים [וראה כן ברמב"ן גיטין נג א].

ובפני יהושע שם בתחילת דבריו משמע שהחיוב הוא מפאת שגורם שיצטרכו להביא קרבן אחר, ולא על עצם הנזק שעשה בקרבן. ואולם **ברש"י בגיטין נג ב** מבואר שחייב גם אם פיגל בנדבה, ואף על גב שלא שייך בזה חיוב דגרמי, ועל כרחך דהוי מוזיק בידים, וכן מבואר **ברשב"א** שם, בקונטרס דינא דגרמי, וכן **ברמב"ן** מבואר שמפגל הוי מוזיק בידים, וכן **בתוס' לקמן ק א ד"ה** טימא.

15. ואפשר מפאת דלא שייכים בזמן הזה.

16. כך פירשו **התוס' והרשב"א**. ואולם **רש"י** הביא רק את דעת רבי אלעזר בן יעקב. ואפשר, שסבר, ששכירת עדים אינה

וכן גם מה שמפרש עתה לרבי חייא שממעט מוסר ומפגל, אין הכוונה למעט שדינם אינו כן, אלא רק למעט שאינו שונה אותם. כך פירש כאן **תוס' רבנו פרץ**, וכן כתבו **בתוס' במסכת עבודה זרה** [עד א ד"ה למעוטי]: למעוטי מוסר ומפגל, פירוש, שלא ירד לשנותם אף על גב דמחייב עלייהו. **ובתוס' תלמיד ר"ת** כתב: כלומר, להכי תנא מנינא, לגלויי דבכוונה משייר מסור ומפגל, כדמפרש ואזיל טעם לדבר. ואי לאו מנינא, אמינא דהא דלא קחשיב להו לאו דוקא, אלא קתני ושייר, ואין לתת טעם, הלכך תנא מנינא, לאשמועינן דיש טעם בדבר. והשתא מפרש ואזיל הטעם.

אבל **ברש"י** בכריתות [ב ב] פירש דלמעוטי מוסר ומפגל היינו למעוטי "דאינו משלם ממיטב, דהאי היזקא דיבורא בעלמא הוא והיזק שאינו ניכר הוא". והתוס' שם הקשו, דכאן משמע "דלא ממעט ליה ממיטב אלא דלא תני להו דבקדשים לא קמיירי".

13. כך פירש **רש"י**. והקשו המפרשים, למה רש"י לא פירש כמו מפגל בעלמא, כגון כהן ששחט על מנת לאוכלו חוץ לזמנו. ובאמת בכריתות ב ב פירש כך רש"י שזה הפירוש למעוטי מפגל. ומתירץ **בשיטה מקובצת**, שרש"י בא להשמיע חידוש, שלא נאמר כיון שיש הרבה זבחים בעזרה הוי כמו אנוס אם שינה שם הזבח, קא משמע לן שאדם מועד לעולם [ראה שם בשם הגיליון, ובשם תוס' הרא"ש].

ובמצפה איתן תירץ, שגם במסכת מנחות [מט א] הגמרא מפרשת את המשנה, שכהנים שפיגלו חייבים, בלשון זו: ששחט חטאת, ומחשב בה לשום שלמים. ומפרש שם רש"י "שמחשב בהו לשום שלמים, לאוכלן לשני ימים ולילה אחד, דהשתא חישוב לאכול חטאת חוץ לזמנו, דפיגול הוא, דדין חטאת יום ולילה". ואם כן אפשר לומר, שזו היא גם כוונת רש"י כאן. וראה כן נמי **בשיעורי ר' שמואל**.

דלית ביה מעשה הוא, הרי עדים זוממים החייבים על מה שזממו לחייבו, כל הנזק נעשה רק על ידי דיבורם, ולא נדרש לחיובם כל מעשה מצידם, וקתני, ורבי חייא מונה אותם, הרי ששנה גם סוגי נזקים שנעשו על ידי דיבור בלבד?

ומשיבה הגמרא: **התם**, בעדים זוממים, **אף על גב דלית ביה מעשה**, רחמנא קרייה מעשה, אמנם בפועל הנזק נעשה רק על ידי דיבור, מכל מקום התורה החשיבה את דיבורם כמעשה, **דכתיב "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו"** [דברים י"ט]. ומזה שהתורה השתמשה בלשון "לעשות לאחיו", משמע שהחשיבה זאת כמעשה. (17)

הגמרא שואלת לרבי חייא ורבי אושעיא: **בשלמא לתנא דידן, תנא אבות** – התנא של משנתנו, מובן מדוע קרא לנזקים שמנה בשם אבות, שמזה משתמע **מכלל דאיכא תולדות** – שלכל אחד מהם יש תולדות. השם אב מתאים רק למזיק שיש לו תולדות, ואכן לד' אבות שבמשנתנו יש תולדות, וכפי שנתבאר לעיל בגמרא. **אלא** [אבל] **לרבי חייא ורבי אושעיא** הקוראים גם לכל הנוזקים ששנו בשם

אבות, שמשמעו: **מכלל דאיכא תולדות** – שלכל הנוזקים הללו שמנו יש גם תולדות. ויש לשאול: **תולדותיהן מאי ניהו** – מהן איפוא התולדות של האבות שמנו? (18)

הגמרא משיבה: **אמר רבי אבהו**: אכן, אין לאבות אלו תולדות. ורבי חייא ורבי אושעיא קראום בשם אבות, לומר, **כולן דינם כאבות לענין לשלם ממיטב**. שאם אין המזיק משלם במעות אלא משלם מקרקעותיו, עליו לשלם מהקרקע הטובה ביותר. (19)

והגמרא מבארת מנין לנו דין זה:

ומאי טעמא, מהו הטעם [מנין לנו] שמשלמים כל הנוזקים הללו ממיטב?

אתיא, כולם נלמדים מגזירה שוה מהמילים: **תחת, נתונה, ישלם, כסף**.

דין מיטב נאמר בשן ורגל, "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" [שמות כב ד], ומהם אנו לומדים לכל ארבעת אבות נוזקים. (20) ובאבות נוזקים אלו נאמרו ארבע תיבות

שהנידון כבר שילם, על פי המבואר בתוס' לעיל ד ב, ולכן נחשב שהם עשו מעשה.

18. אפשר לבאר, שהגמרא ידעה שאין להם תולדות ולא הוי שאלה אלא קושיא, למה אם כן נקרא בשם אב. ופירשנו בתוכו שהוא שאלה כפשוטו לשון הגמרא, וכפי ששאלה לעיל תולדה דבור מאי ניהו וכו'.

19. **בשיטה מקובצת** מעיר לפי זה מה דקדקה הגמרא לעיל ב ב מכלל דאיכא תולדות, שמא הוי אבות מפאת שדינם לשלם ממיטב. ומתוך שהדיוק של הגמרא היה למה נאמר כלל הלשון "אבות" יכלה המשנה לומר ארבעה נוזקים וכו' ומשלם ממיטב. ומבאר **הדרכי דוד**, שעיקר שם אבות הוא משום דאיכא תולדות, ואחר כך שייך נמי לקרוא אבות משום האי דינא דמשלם ממיטב כאבות. ולפי זה הפירוש "כולהו כאבות" כאבות דמתניתין דמשלמי ממיטב. וראה בתוס'.

20. **ברש"י** משמע שהם לא נלמדים בגזירה שווה, וגם בלי הגזירה שוה הם נלמדים משן ורגל. וראה **ברש"י** שתמה, הרי אם הכוונה היא שנלמדים בלימוד של "במה מצינו", הרי לא נלמדים כולם, כדלקמן בסמוך. ועוד, שאם כן, נלמד גם את כל שאר האבות מלימוד של במה מצינו. ובתורת חיים תירץ, שאם היינו לומדים את כל האבות בלימוד של במה מצינו, היינו לומדים מבעל חוב שדינו בזיבורית מהתורה.

ורבינו חננאל [מובא ברשב"א] מפרש, שבשן ורגל נאמר "מיטב שדהו ישלם", וגמרינן מיניה שבכל מקום שנאמר לשון

בגדר מעשה. אלא שגם לרבי אליעזר בן יעקב צריך ביאור, הרי אין זה אלא כתנאי באופן החיוב, אבל החיוב עצמו הוא על הוצאת שם רע, שהיא דיבורא בעלמא. ואפשר לומר, שמכל מקום, כיון שדיבור לבד לא סגי, והרי אחר, שלא דר עמה, אינו חייב, אם כן אף שזה רק בגדר תנאי, נחשב כדיבור עם מעשה. וראה בסוכת דוד, המפרש שאפשר שהתורה חייבה עבור זה שדר עמה על מנת להוציא שם רע.

17. והעירו המפרשים, שלא נאמר בתורה שהוי מעשה, אלא רק שזמם לעשות, ואדרבה, אנו ממעטים מדברי הכתוב שלא אמר "כאשר עשה" אלא "כאשר זמם". ויש שפירשו, שהדיוק הוא מכך שלא זממו כלל לעשות, אלא שבית דין עשו, ומוכח שהתורה החשיבה את עשיית הבית דין כעשייתם. וראה **בחיודושי הרי"מ** חו"מ סימן א [ס"ק כ"ט ד"ה ונראה לע"ד] המפרש כן, וכתב: ועל כרחך, החשיבה התורה מה שבי"ד מוציאים על ידי עדותן, מעשה שלהם, כאילו העדים הוציאו הממון מהבע"ד. ועל כרחך דהכפיה לתשלומין על ידם – רחמנא קריא "מעשה", וכמו בשליח, דגלי רחמנא דשלוחו כמותו, דמה שעושה בצווי חשיב כמעשה המשלח עצמו, כן בעדים זוממין, גלי רחמנא דמה שהב"ד מוציאים בגרמת עדותן, תהוי כאילו עשו בעצמם. [ובזה מיישב שם את מה שמצינו [מכות ב ב] שעדים זוממים נחשבים שעוברים על לאו שאין בו מעשה, ואילו הכא אמרינן דהוי מעשה. ולדבריו ניחא, כי מה שבי"ד עושים הוי כאילו עשו הם, אבל באמת העדים עצמם לא עשו]. אלא שעדיין צריך ביאור, הרי מדובר רק שזממו, ועדיין לא הוציאו ממון. אלא שיש שהוסיפו, שאכן מדובר

הללו [כדלהלן], ומהם אנו לומדים בגזירה שוה לכל שאר עשרים וארבע אבות נזיקין.

"תחת" כתוב בשור המועד – "שור תחת שור" [שמות כא לו].

"נתינה" כתוב גבי שור שנגח את העבד – "שלשים שקלים יתן לאדוניו" [שמות כא לב].⁽²¹⁾

"ישלם" כתוב גבי שן ורגל – "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" [שמות כב ד].

"כסף" כתוב גבי בור – "כסף ישיב לבעליו" [שמות כא לד].⁽²²⁾

הגמרא חוזרת לפרש דברי המשנה:

כב יא.

שואל – "בעליו אין עמו שלם ישלם" [שמות כב יג].

שוכר – דינו כשומר שכר [או כשומר חינוס].

כפל – "ישלם שנים לרעהו" [שמות כב ח].

ארבעה וחמשה – "חמשה בקר ישלם תחת השור".

גנב – בכלל כפל הוא.

מטמא, מדמע ומנסך הם בכלל נזק [אדם המזיק ממון חברו].

והם נלמדים מהכתוב "מכה בהמה ישלמנה" [על פי המהר"ם].

וצריך ביאור, שאם מבעה זה אדם המזיק, הרי לרש"י נלמד

משן ורגל].

אונס – "ונתן האיש וכו' חמישים כסף" [דברים כב ט].

מפתה – "כסף ישקול כמוהר הבתולות" [שמות כב טז].

מוציא שם רע – "וענשו אותו מאה כסף" [דברים כב יט].

ולפי הר"ח [המובא גם ברשב"א] נתבאר לעיל הערה 20

שארבעת האבות נלמדים מלשון תשלומין, ומזה לומדים לכל

שנאמר בו לשון "ישלם", וכמו שכתב רש"י, ומוסיף גם את

הגולן שנאמר "ושלם אותו בראשו" [ויקרא ה כד].

ומשור, שנאמר בו "שלם ישלם שור, תחת השור", אנו

לומדים שכל שנאמר בו "תחת" הוא ממיטב, וכפי שמביא רש"י,

ומוסיף שמה לומדים נזיקין, דכתיב "עין תחת עין" [שמות כא

כד], ועדים זוממים בכלל נזיקין [וראה בהמשך מה שהבאנו

עוד בדעת רש"י בזה], וכן האונס "תחת אשר ענה".

ומאונס שכתב בו "ונתן האיש וכו' חמישים כסף וכו' תחת

אשר ענה", אנו למדים שגם היכא שנאמר נתינה או כסף הוא

מיטב.

ובעדים זוממים מצינו ארבעה דרכים בראשונים. רש"י לומד

מ"נפש בנפש" וכפי שנתבאר, הר"ח והרשב"א מביאים שהוי

בכלל נזיקין. ויש ראשונים המביאים מהספרי שעדים זוממים

נלמדים בגזירה שווה מבושת שבשניהם נאמר "לא תחוס

עיניך". [בספרי הלימוד הוא להפך, שדין תשלומי הבושת נלמד

מעדים זוממים. ובתוס' רבנו פרץ כתב שסמיק אגזירה שוה

דספרי וכו' שגם העדים זוממים ממיטב. ואולם הרשב"א גם

הביא לימוד זה לענין מיטב, והביא להפך, שמעדים זוממים

לומדים לבושת. וראה בתוס' ובהערות בחברותא על

התוספות].

ורשב"א פירש שעדים זוממים לא צריכים קרא, כי הם רצו

להפסיד מיטב, ועושים להם כאשר זממו לעשות. [מובא

ברשב"א ובתוס' הרא"ש, והקשו הראשונים, שלפי זה, אם רצו

לחייבו בכתובת אשה לא יצטרכו לשלם מיטב. והראב"ד כתב,

שמכל מקום, כיון שבעלמא משלמים מיטב, מקרי אב [ראה

ברשב"א ובתוס'].

תשלומין הוא ממיטב. ובכל ארבעת האבות כתוב לשון תשלומין: בשור כתוב "שלם ישלם תחת השור" [שמות כא לו].

בבור כתוב "בעל הבור ישלם" [שמות כא לד]. באש כתוב "שלם ישלם המבעיר את הבעירה" [שמות כב ה]. וראה

בחיודושי ר' משה קזיס שמביא כן גם לפי פירוש רש"י, אך ברשב"א משמע שלפי רש"י לא נלמדים מ"ישלם". וראה לקמן בתוס' ו ב ד"ה רעהו.

21. צריך ביאור, מנלן זה עצמו ששור שנגח עבד משלם ממיטב? והרי לא כתיב נתינה בשן ורגל. ובשלמא גבי שור המועד ובור, נאמר בהם לשון תשלומין כמו בשן ורגל [ראה הערה קודמת], מה שאין כן בשור שנגח עבד. וראה תוס' רבינו פרץ שכתב, שמבור נלמד להיכא שכתב כסף. ובשור שנגח עבד כתיב "כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו", הרי נתינה כתיבה גבי כסף, והוי כאילו כתיב בו "מיטב" בהדיא גבי נתינה, ומיניה ילפינן כל היכא דכתיב נתינה דיהיה מיטב. וראה בסוכת דוד [אות לו] שרצה לומר שזה נלמד גם מבמה מצינו, או שנכלל כבר בלימוד של שור המזיק.

והנה בין האבות לא נמנה השלשים של עבד. אך כבר נתבאר בתוס' שזה מפאת שבקטלא לא מיירי, אבל בדין היה יכול להימנות בין האבות.

וראה בהערה הבאה בסופה, שהר"ח והרשב"א חולקים על רש"י לומדים "נתינה" וכן "כסף" מאונס.

22. וכך הוא לימודם של שאר האבות:

צער – "פצע תחת פצע" [שמות כא כה].

בושת – "תחת אשר עינה" [נאמר באונס, דברים כב יט].

והגמרא בכתובות מ ב דורשת שמשמע מהפסוק כי החמישים כסף הם תשלום אך ורק תחת העינוי ולא תחת דברים אחרים. מכלל דאיכא בנפרד בושת ופגם. אם כן מפסוק זה נדרש גם

בושת].

עדים זוממים – "נפש בנפש עין בעין" [דברים יט כא].

ודרשינן דהכוונה היא דהוי כאילו כתוב "נפש תחת נפש".

נזק [החובל בחברו] – "כאשר יתן מום באדם כי ינתן בו"

[ויקרא כד כ]. והכוונה היא לתשלום כמבואר לקמן פד א].

ריפוי, שבת – "שבתו יתן ורפא ירפא" [שמות כא יט].

פירוש נוסף מביא רש"י שכל החמישה דברים שהחובל חייב נלמדים מ"פצע תחת פצע".

גולן – "ונתן לאשר אשם לו" [במדבר ה ז].

שומר חינוס – "אשר ירשעון אלהים ישלם שנים" [שמות

כב ח].

שומר שכר – "אם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו" [שמות

משיבה הגמרא: **אמר רב משרשיא משמיה דרבא: הכי קאמר**, כך כוונת התנא לומר:

היה קשה לו, לתנא, **לכתוב רחמנא תרתי, ותיתי** ה-ב אידך מינייהו. כלומר, אמנם נתבאר שלא ניתן ללמוד שור ומבעה זה מזה, אך עדיין קשה שהתורה תכתוב רק את שני אלו ונלמד מהם את האש.⁽²⁷⁾

הדר אמר, חדא מתרתי לא אתי, לכן הוסיף ואמר שגם משניהם יחד לא ניתן ללמוד את האש, שכן יש להם תכונה משותפת חמורה, שיש בהן רוח חיים, ולאש אין, לכן לולי כתבה התורה אש, לא היה ניתן ללמוד זאת משור ומבעה.

הגמרא מבהירה שבאמת כדי ללמוד על חיובי האבות לא היה צורך בכתיבת כולן:

אמר רבא: וכולהו [כל אבות הנזיקין], **כי שדית בור בינייהו**, כאשר תטיל בור ביניהם, כלומר, אם תצרף בור עם אב נוסף, **אתיא כולהו במה הצד**, ניתן ללמוד מהם את החיוב של כל שאר האבות, מהצד השווה שביניהם.⁽²⁸⁾

לבר מקרן – חוץ מן הקרן שאינו נלמד במה הצד מבור ושאר אבות, **משום דאיכא למפרך** – יש

שנינו במשנתנו: **לא הרי השור כהרי המבעה**, ולא הרי המבעה כהרי השור.

ושואלת הגמרא: **מאי קאמר!**? מה התנא של המשנה בא לומר בזה?⁽²⁵⁾

ומשיבה הגמרא: **אמר רב זביד, משמיה דרבא: הכי קאמר**, כך כוונת התנא לומר: היה קשה לו, **לכתוב רחמנא חדא, ותיתי אידך מיניה**. למדה כתבה התורה גם שור וגם מבעה, והרי היה די שהתורה תכתוב אחד מהם, וממנו נלמד את השני בלימוד של "מה מצינו"⁽²⁴⁾, כשם שהשור שהוא מזיק, חייב, כך המבעה שהוא מזיק יהיה חייב.

הדר אמר, חדא מחדא לא אתיא, לכן [חזר, הוסיף] ואמר התנא "לא ראי זה כראי זה", שהשור חמור יותר, ולכן אם המבעה לא היה כתוב, לא היה ניתן ללמודו מן השור.⁽²⁵⁾

והגמרא ממשיכה לפרש דברי המשנה:

שנינו במשנתנו: **ולא זה וזה שיש בהם רוח חיים** כהרי האש שאין בו רוח חיים.

ושואלת הגמרא: **מאי קאמר?** מה בא התנא של המשנה לומר בזה?⁽²⁶⁾

היה כתוב אחד לא הייתי יודע את השני. ובשיטה מקובצת מביא בשם הגליון, שכך דעת התלמוד, דאיכא למימר חדא מחדא הוי שלא כדרך התלמוד, אבל חדא מתרתי הוי כדרך התלמוד, על זה הקשה פעם שנית, לומר, שגם חדא מתרתי הוי שלא כדרך התלמוד. וראה שם בשם גליון אחר, שהמקשן הראשון שהקשה לרב זביד אכן לא היה לו קשה עוד הסיפא, אבל המקשן שהקשה לרב משרשיא לא היה קשה לו על הרישא, שידע שהיה קשה לתנא שנלמד אחד מהשני, אלא שהיה מפרש את ה'לא הרי' כמו בעלמא, שהשני הוא החמור יותר, והוא אמינא שנלמד את הראשון הקל מהשני החמור, ועל זה אמר התנא 'לא הרי' וכו'. ורק על הסיפא נתקשה, שהחמור מוכר ראשון, ולא דמי לעלמא. ותירץ לו רב משרשיא, שודאי לא דמי לעלמא.

27. היתרון של לימוד משנים הוא בכך שלכל אחד אין את חומרת השני, וממילא מוכח שלא החומרא גורמת את הדין, אלא הצד השווה. ולכן ניתן ללמוד גם את האש. והמשנה דוחה, שאכן יש להם חומרא משותפת שאין לאש. וראה ברש"י המפרש כיצד היינו לומדים משור ומבעה לפי רב ולפי שמואל. והמפרשים העירו מדוע נקט לפי שמואל ששור הוי קרן, והרי למסקנא הוי רגל. ראה בשיטה מקובצת, ובפני יהושע. מהר"ם שיף ורש"ש.

28. כך היה ניתן ללמוד את כל האבות: אילו היה כתוב **בור וקרן**, היינו לומדים את השן רגל ואש,

23. רש"י פירש "למה לי למיתני כלל". כלומר, לשם מה כתבה המשנה שהשור אינו כמבעה ומבעה אינו כשור, כי עדיין לא סלקא דעתך שכוונת המשנה לבאר למה הוצרכה התורה לכתוב את שניהם. וכן ראה בשיטה מקובצת בשם הגליון: שמקשה לו, מאי קאמר שאינן דומין, ומה בכך שאינן דומין? ואולם התוס' מפרשים ששאלת הגמרא היתה, היות ושאר "לא הרי" שבש"ס הפירוש הוא שאין חומרתו של זה כחומרתו של זה, וכן להיפך, אלא גורם הדין הוא הצד השווה, ובאופן כזה מזכירים תחילה את הקל, ושני את החמור יותר. ואילו כאן המשנה אומרת "ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים", ומזכירה תחילה את החומרא, לכן שאל "מאי קאמר?". וראה לעיל ב א ד"ה לא. ובתוס' רבנו ישע'י מוכיח גם מזה שלא נאמר הצד השווה אלא בסוף לגבי בור, מוכח שאין זה כשאר "לא הרי" שבש"ס, לכן שאל "מאי קאמר?".

24. כך פירש רש"י. וראה בשיטה מקובצת בשם הגליון כי מה שבדמשך בעינן ללמוד חדא מתרתי הכוונה היא בקל וחומר. וראה לעיל ב א בתוס' ד"ה ולא זה וזה, ובהערות שם.

25. ביאור הצריכותא תלוי בפלוגתת רב ושמואל בפירוש השור והמבעה, ונתבאר לעיל ג ב, ד א.

26. ראה לעיל הערה 23.

המפרשים נתקשו, מדוע שבה הגמרא ושואלת "מאי קאמר?", והרי כבר תירצה הגמרא שמדובר בצריכותא שאילו

לפרוך ולדחות את הלימוד: **מה לכולהו** [כל האבות] **שכן מועדין מתחילתן** – שדרכן להזיק מתחילתן, תאמר בקרן שאין דרכה להזיק בתחילתה עד שנעשית מועדת.⁽²⁹⁾

מוסיפה הגמרא שלפי דעה אחת אפשר ללמוד גם את הקרן:

ולמאן דאמר אדרבה, קרן עדיפא, לשיטה הסוברת להיפך, שלקרן יש עדיפות לחומרא על פני

שאר האבות, שנגיחת הקרן נעשית מתוך **כוונתו להזיק**, אם כן, **אפילו קרן נמי אתיא**, גם הקרן היתה נלמדת מבור ואב נוסף.⁽³⁰⁾

שואלת הגמרא: **אלא**, אם כן, שניתן היה ללמוד חיוב כל האבות מבור ואב נוסף, **למאי הלכתא כתבינהו רחמנא?** לשם איזה צורך כתבה התורה את כל האבות בפני עצמן?

ומשיבה הגמרא: **להלכותיהן**. התורה כתבה כל אב

כך: ראשית, יש ללמוד קל וחומר מבור, שאם הבור שאין דרכו לילך ולהזיק חייב, הני לא כל שכן.

ואם תפרוך: מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק, תאמר בשן רגל ואש שאין תחילת עשייתם לנזק. נאמר: קרן תוכיח שאין תחילת עשייתה לנזק.

ואם תפרוך שוב: מה לקרן שכן כוונתה להזיק, תאמר בשן רגל ואש שאין כוונתם להזיק. נאמר: בור יוכיח שאין כוונתו להזיק.

וחזר הדין וכו', כלומר, הטענות חוזרות על עצמן, כי שוב יש לפרוך מה לבור וכו', אלא בסופו של דבר מוכח כי אין החומרות של בור וקרן גורמות את הדין, אלא הצד השווה שבהן שדרכן להזיק וממונך וכו' גורם את הדין, ואם כן, אף אני אביא את השן, רגל ואש.

אילו היה כתוב **בור ושן**, היינו לומדים **רגל, אש ואדם**, כי אם בור שאין דרכו וכו'.

אם תפרוך: מה לבור שכן תחילת וכו', נאמר: שן תוכיח שאין תחילת עשייתה לנזק.

אם תפרוך שוב: מה לשן שכן יש הנאה להזיקה, תאמר ברגל אש ואדם שאין הנאה להזיקם. נאמר: בור יוכיח שאין הנאה להזיקו, וחזר הדין וכו' הצד השווה וכו'.

אילו היה כתוב **בור ורגל**, היינו לומדים **שן, אש ואדם**. הלימוד והפירכא כנ"ל, ואנו נאמר: רגל תוכיח שאין תחילת עשייתה לנזק.

אם תפרוך שוב: מה לרגל שכן הזיקה מצויה, תאמר בשן אש ואדם שאין הזיקו מצויה, נאמר: בור יוכיח שאין הזיקן מצויה. חזר הדין וכו'.

אילו היה כתוב **בור ואש**, היינו לומדים **שן, רגל ואדם**, כי אם בור שאין דרכו וכו' אש תוכיח שאין תחילת וכו'.

אם תפרוך שוב: מה לאש שכן מועדת לאכול גם כשאין ראוי לה [כגון כלים] תאמר בשן שאינה מועדת לאכול את שאין ראוי לה, נאמר בור יוכיח שמועד לאכול רק את שראוי לו. וחזר הדין וכו' הצד השווה וכו'.

ופירכא זו היא רק על לימוד השן, אבל הרגל והאדם מועדים גם למה שלא ראוי להם, ולא יכולנו לפרוך ומקרי שנלמדים מפלגא דדינא.

[כך פירש רש"י, ומה שהשמטנו במקרה הראשון את האדם, לפי שכן פירש רש"י, וראה ברש"י, שגם האדם נלמד בדרך זו מבור וקרן, ולא ברור לו מדוע רש"י השמיטו].

והתוס' נחלקו, וכתבו שאף השן נלמדת בפלגא דדינא מבור

ואש. ובתירוץ אחר כתבו, שכל האבות נלמדים מאש לחד. וראה שם באריכות מה שהעירו וביארו בלימוד האבות, וכן מה נחשב אינו ראוי בבור.

וכל זה אם היה נאמר בור ואב נוסף, אבל אם היה כתוב אבות אחרים, לא היינו לומדים את הבור, שכן כולם דרכן לילך ולהזיק, והבור לא. וראה עוד ברש"י בסוף הדיבור "וכולהו".

29. לפי פירוש **רבנו תם בתוס'**, ובפשטות, 'מועדין מתחילתן' הכוונה היא לענין תשלום, שמשלמים מתחילה נזק שלם, ואילו הקרן משלם תחילה רק חצי נזק. אך **התוס'** הקשו, שהרי מדובר עתה אילו הקרן לא היה כתובה בתורה, ואם כן, לא היינו לומדים לחייבו נזק שלם, ולכן דחו פירוש זה. ואולם **הראב"ן** מסכים עם פירוש זה, ומיישב את קושיית התוס'.

ורבנו ישעיה בשיטה מקובצת מביא בשם **רבנו יעקב**, שהכוונה היא לבר מקרן מועדת, שאפילו היה כתוב בתורה שבג' נגיחות משלם חצי נזק, לא הוה גמרינן דין נגיחה רביעית, כי מה להנך, שכן מועדין לשלם נזק שלם מתחילתן. וראה בהערה הבאה.

30. רש"י כתב שלא נתפרש היכן נאמר מאן דאמר זה. **והתוס'** כתבו, שכוונת הגמרא היא לפלוגתת רב פפא ורב הונא לקמן טו א, אם חצי הנזק שמשלם שור תם, הוא קנס או ממון. לרב הונא הוא קנס, כי סתם שוורים לא רגילים לנגוח, והם בחוקת שמורים, ולכן מעיקר הדין היה פטור, והתורה קנסתו כדי שישמור על השור. ולפי זה אין ללמוד את הקרן משאר אבות שהם רגילים להזיק. ומה שאמרה הגמרא לבר מקרן, הכוונה היא לפי רב הונא. ועתה הגמרא ממשיכה, שאמנם לפי רב פפא הסובר כי חצי נזק הוא ממון, כלומר, סתם שוורים רגילים לנגוח וזקוקים לשמירה, ולכן מעיקר הדין היה צריך להיות חייב נזק שלם אלא שהתורה חסה עליו ופטרנו מחצי נזק. ולפי זה ניתן ללמוד גם את הקרן משאר אבות.

ובשיטה מקובצת הקשה בשם **רבנו ישעיה** לפירוש רבנו תם, שהרי רב פפא ורב הונא היו תלמידי רבא וכיצד אפשר שהוא נסתפק במילתיה במחלוקתם. ועוד קשה מהו לשון קרן עדיפא, מאי עדיפותיה משאר מזיקין הרי אף הם רגילים להזיק, ואי משום שכוונתו להזיק הרי כל אחד מהם יש לו חומרא מיוחדת לו.

והמהר"ם שיף כתב, שאף אם רש"י פירש כפירוש רבנו תם,

אש כתבה התורה – **לפטור בו את הטמון**. כלומר, המבעיר פטור על בגדים וכדומה שהיו טמונים בתוך הגדיש שנשרף.

ולרבי יהודה, דנחלק עם חכמים במשנה [לקמן סא ב], **ומחייב על נזקי טמון באש**, ולפיו אין אפשרות לפרש שהתורה כתבה אש כדי לפטור בו את הטמון, אם כן, **לאתווי מאי?** (35) מה באה התורה לרבות? כלומר, לשם מה כתבה התורה את דין אב נזקין של האש?

משיבה הגמרא: **לאתווי**, התורה כתבה את האש א-1 כדי לרבות שאש חייבת אפילו בדבר שאיננו ראוי לה להזיק, (1) כגון, **ליחכה נירו**, האש שרפה והזיקה לאדמתו החרושה [האדמה מתקשה, ועליו לחרוש שוב], **וסכסכה אבניו**, האש קילקלה והזיקה לאבניו. ואילו היה נלמד היזק האש משאר אבות, לא היינו יודעים לחייב את האש גם באינו ראוי לה. (2)

ועתה הגמרא חוזרת לפרש דברי משנתנו:

שנינו במשנתנו: **הצד השווה שבהן** שדרכן להזיק, ושמירתן עליך, וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

ומדברי המשנה משמע, שהיא באה לרבות כל מזיק, אפילו מזיק שאינו יכול להחשב כתולדה לאחד

בפני עצמו להשמיענו את ההלכות המיוחדות שיש לכל אחד מהאבות, שאין לאחרים. (31)

הגמרא מפרטת: **קרן כתבה התורה – כדי לחלק בין קרן תמה** [שלשת הנגיחות הראשונות], שמשלמים עליה רק חצי נזק לבין קרן מועדת [נגיחה רביעית, והלאה], שמשלמים עליה נזק שלם.

שן ורגל כתבה התורה – לפוטין כשהזיקו ברשות הרבים, ואינם חייבים עליהם אלא כשהזיקו ברשות הניזק. (32)

בור כתבה התורה, כדי לפטור בו את הכלים, שאם נפלו כלים לתוך הבור ונשתברו, פטור בעל הבור. (33)

ולרבי יהודה, **דמחייב על נזקי כלים בבור**, שסובר [בברייתא לקמן נג ב] שבור חייב על נזקי הכלים, ולפיו אי אפשר לפרש שכתבה התורה את הבור כדי להשמיענו שפטור על הכלים, צריך לומר, שהתורה כתבה את הבור כדי לפטור בו את האדם, שאם נפל אדם לבור ומת, אין בעל הבור חייב.

ואת דין אדם המזיק את חברו, כתבה התורה כדי לחייבו בארבעה דברים: צער, ריפוי, שבת ובושת [כפי שנתבאר לעיל ד ב]. ואילו שאר האבות [שחייבים עליהם מצד "ממונו שהזיק" אם הזיקו אדם, פטורים בעל הממון שהזיק מתשלומים אלו. (34)

תוס'

34. **הרשב"א** הקשה, לשם מה כתבה התורה אדם שהזיק שור? ראה שם, ובחידושי הרשב"ד.

35. עד כאן הגמרא פירשה שהתורה באה למעט, ואפשר שלרבי יהודה המחייב על טמון באש אין מה למעט באש, ובהכרח, באה התורה לרבות לאש דין מיוחד. לכן שאלה הגמרא "לאתווי מאי".

1. כי אין עיקר אש בכך. **רש"י**. והגרנ"ט סימן קטז כתב, שלכאורה צריך ביאור מה שייך "אינו ראוי" באש, והרי כל מה שהאש שורפת בפועל הוא דבר הראוי לה! ובהכרח צריך לומר, ש"אינו ראוי באש" היינו דבר שאינו מצוי, וכגון סכסכה אבניו, שהוא דבר שאינו מצוי, כי לא מצוי שיסיק האש בניר ובאבנים אלא רק בתבערה גדולה. וראה שם מה שמבאר את החילוק בין אש לבור.

2. יש שהקשו לפי דברי התוס' שכלים אינם ראויים לבור, ורבי יהודה הרי מחייב בכלים בבור, ואם כן, יכלנו ללמוד מבור לחייב באינו ראוי.

מובן מדוע קאמר לא איתפרש היכא, מהאי טעמא, דודאי אין כוונת רבא לפלוגתת תלמידיו.

ורבנו ישעיה בשיטה מקובצת מפרש בשם רבנו דוד, שהכוונה היא לשתי לישני דרב יהודה לעיל ד א. והא דאמרה הגמרא אדרבה קרן עדיפא, הכוונה היא ללישנא בתרא, דמשום שכוונתה להזיק יש לחייב יותר מן השן, ראה שם. ומביא בשם **רבנו יעקב** [ראה בהערה הקודמת] שהכוונה היא אילו קרן תמה הייתה כתובה בתורה לא היינו למדים קרן מועדת, ומה שאמרה הגמרא ולמאן דאמר וכו' הכוונה היא לרבי טרפון שאמר לקמן [יד א] משונה קרן בחצר הניזק נזק שלם משלם, אפילו קרן אתיא שאף היא מועדת ברשות הניזק. ראה שם, וכן במאירי.

31. ראה בתוס' מה שהעירו, ובהערה 45, ולעיל ב א הערה 15.

32. דכתיב בהו "ובער בשדה אחר" שלא חייבים אלא ברשות הניזק.

33. מה שכתבה הגמרא לענין בור הוא מיותר, כי הבור לא היה נלמד מאף אב וכפי שנתבאר, לפיכך היתה התורה צריכה לכותבו לעיקר חיובו. **רש"י**, ואגב אורחיה נקטיה

האבות, שמכל מקום, כיון שדרכו להזיק, ושמירתו עליך, חייבים על הזיקו. ולכן, שואלת הגמרא:

לאתווי מאי, איזה מזיק יש צורך לתנא של המשנה לרבנותו מהצד השווה שבהן?

אמר אביי: לאתווי, המשנה באה לחייב על אבנו, סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו, ונפלו ברוח מצויה, והזיקו. וחייב זה נלמד מהצד השווה, כיון שדרכו להזיק וכו'.

ודנה עתה הגמרא למה נצרך ללמוד חיובם מהצד השווה:

היכי דמי, כיצד מדובר?

אי בהדי דקא אזלי קא מזקי, אם מדובר שהאבן והסכין הזיקו בדרך הילוכן,⁽⁵⁾ אם כן, **היינו תולדה דאש!** שכן, **מאי שנא אש** [במה שונה היא האש] שהחומרה המיוחדת שבה, דמזיק על ידי כח אחר [הרוח] **שמעורב בו**,⁽⁴⁾ והוא **ממונך**, וחובת שמירתו שלא יזיק הוא **עליך**, אם כן, **הני נמי**, אלו [אבנו סכיננו ומשאון], הרי גם הם מזיקים על ידי כח אחר **שמעורב בהן**, כי הם מזיקים בעזרת הרוח שהפילתן מהגג, וכן הם **ממונך**, וחובת שמירתו שלא יזיקו הם **עליך**, ואם כן, כמו שעל הזיק האש חייבים, אף על תולדות האש הללו חייבים, ואין צורך ללומדם ולרבנותם מהצד השווה.⁽⁵⁾

ואלא שמא נאמר, שמדובר באופן שהזיקו בתר

דניחוי, והיינו, לאחר שנחו על הקרקע, נתקל בהם שור או חמור, והוזקו.

הרי גם בזאת יש לדון כיצד מדובר: **אי דאפקרינהו**, אם מדובר באופן שלפני שהזיקו הפקיר הבעלים את האבן והסכין, הרי **בין לדעת רב ובין לדעת שמואל היינו**, הרי הם תולדה של בור.

[רב ושמואל נחלקו להלן [כח ב] בתקלה שלא הפקירה; לדעת שמואל למדנו חיובו מדין בור, ולדעת רב חייב עליה מדין שור. אבל לפי כולם, אם הפקירה את התקלה הוי תולדה דבור].⁽⁶⁾

וחיובם נלמד מן הבור, שכן, **מאי שנא בור** [במה שונה הוא הבור] **שכן, תחילת עשייתו לנזק**, מתחילת עשייתו עומד ומוכן הוא להזיק,⁽⁷⁾ והוא **ממונך**, כלומר, ההיזק בא על ידך,⁽⁸⁾ וחובת שמירתן שלא יזיק מוטלת עליך. הרי **הני נמי**, גם אלו [אבנו וסכיננו ומשאון], **תחילת עשייתן עומד לנזק**, מתחילת הנחתם נחשב הדבר שהם עומדים להזיק, כיון שהניחם במקום שסופם ליפול ברוח מצויה, והיה עליו לתת דעתו שיפלו ויזיקו לאחר נפילתם.⁽⁹⁾ והן **ממונך**, כלומר, ההיזק בא על ידך, וחובת שמירתן שלא יזיקו מוטלת עליך. ואם כן, כשם שהבור חייב, אף אלו חייבים, וכיון שחיובם נלמד מן הבור, אין צורך ללומדן מהצד השווה.

ואלא אם מדובר באבנו וסכיננו ומשאו **דלא אפקרינהו** [שלא הפקירם], מכל מקום יקשה לשיטת **שמואל, דאמר, כולם** [אף תקלה שלא הפקירה],

8. על פי תוס' רבנו פרץ לעיל ג ב וראה שם בתוס' ד"ה וממונך, שיש שלא גורסים "וממונך" וראה שם בהערה 26.

9. כך פירש רש"י. וצ"ע שאם כן אש גם יחשב תחילת עשייתו לנזק, כי הוי ליה לאסוקי אדעתיה שתבוא רוח מצויה ותלך ותזיק, ואילו לקמן י. אמרינן חומר בבור מבאש שהבור תחילת עשייתו לנזק, הרי שאש לא נחשב תחילת עשייתו לנזק. וכתב הרש"ש שלולי פירוש רש"י היה מפרש תחילת עשייתו וכו' היינו בעת אשר נעשה בו – רצה לומר, בשעה שנחו תיכף ראויין להזיק וכו'. וראה בשיטה מקובצת המביא ראשונים המפרשים כן.

ואולם י"ל שרש"י לא פירש כן משום דבעינן שתחילת עשייתו בשעה שפשע יהיה לנזק.

ובדברי המהר"ם שיף נראה שמפרש שכך סברנו רק בהוה אמינא, אולם למסקנא שלא דמי לבור כיון שכח אחר מעורב בו אין אבנו וסכיננו נחשבים תחילת עשייתו לנזק כיון שעדיין לא נגמר יצירת המזיק ובעינן לרוח שתפילם. [וראה בסוכת דוד אות ג' מה שמבאר בדברי המהר"ם שיף. וראה עוד באילת

3. כגון שנפלו על כלים ושברום.

4. על פי רש"י לעיל ג ב ד"ה דכח אחר, ואולם התוס' בריש פרקין ד"ה ולא זה וזה, כתבו שכח אחר מעורב הוא קולא, והפירוש בדברי הגמרא הוא כך: מאי שנא אש, אף על פי שכח אחר מעורב בו, ראוי להתחייב בו משום שהוא ממונך. וראה בחידושי הגרי"ז ריש נזקי ממון המפרש שאין זה חומרא וקולא, אלא זה המגדיר את שם המזיק אש. וראה עוד במנחת יהודה. וראה עוד לעיל ג ב בהערה 33 מה שהבאנו בשם הרשב"א והמאירי.

5. נחלקו הראשונים אם בדין אבנו וסכיננו אמרינן אשו משום חציו. ראה בספר המפתח ובשיעורי ר' שמואל לעיל שער ה'.

6. הם נחלקו אם בור שחייבה התורה מדובר גם בלא הפקיר בורו, ראה שם ברש"י ובתוס' ד"ה ה"מ. וראה גם לעיל ג ב ובהערות.

7. על פי רש"י לעיל ג ב וראה להלן בהערה 9.

ועל כך יש להשיב: תקלת **בור תוכיח!** שתקלה זו אינה הולכת להזיק, וחייבת.

וחזר הדין, הטענות חוזרות על עצמן, שוב יש לחזור ולפרוץ מה לבור שאין כח אחר מעורב וכו', אש תוכיח וכו'.

אלא בסופו של דבר מוכח, כי אין חומרת הדין של האש ולא חומרת הדין של הבור גורמות את הדין, אלא הצד השווה שבהן, שדרכן להזיק וממונך ושמירתן עליך וחייבים. אף אני אביא אבנו, סכינו ומשאו, שדרכן להזיק, וממונך, ושמירתן עליך, ויהיו חייבים.

ואת הדין הזה באה המשנה, לדברי אביי, לרבות במה שאמרה "הצד השווה שבהן".⁽¹⁴⁾

והגמרא מביאה תירוץ נוסף מה באה המשנה לרבות:

רבא אמר: "הצד השווה" שאמרה המשנה, בא **לאותו** [לרבות] **בור המתגלגל**, תקלה שנתגלגלה למקום אחר. כגון, המניח אבן ברשות הרבים, ולא הזיקה האבן במקום שהניחה אלא נתגלגלה האבן **ברגלי אדם וברגלי בהמה** למקום אחר, ושם הזיקה, שהמניחן חייב.

מבורו למדנו לחייבו, אם כן, **היינו בור**, גם זה הוא תולדת בור, וחייבו נלמד מן הבור, ואין צורך ללומדו מהצד השווה.⁽¹⁰⁾

הגמרא מתרצת מדוע נלמד חיובם מהצד השווה:

לעולם, דאפקרינהו, מדובר אכן באבנו, סכינו ומשאו שהפקירם, והזיקו בתר דנייחי, ומכל מקום צריך ללומדם מהצד השווה, היות **ולא דמו לבור**⁽¹¹⁾ – אין הם דומים ממש לבור עד שנלמד את חיובם מן הבור, כי יש לפרוץ לימוד זה: **מה לבור**, שהוא חמור, **שכן אין כח אחר מעורב בו**, שהאדם עצמו יצר את התקלה ללא תוספת כח חיצוני, ולכן הוא חייב עליה.⁽¹²⁾ **תאמר בהני**, תאמר באלו [אבנו, סכינו ומשאו] **שכח אחר מעורב בהן**, מלבד האדם השתתף גם כח נוסף [הרוח] ביצירתן כמזיק. ולכן אין ללומדם מבור לבד.

אלא שניתן להשיב: **אש תוכיח!** שאף היא מזיקה על ידי כח אחר המעורב בה, וחייבת.

אך גם לימוד זה יש לפרוץ: **מה לאש**, שהיא הזיק חמור, **שכן דרכו לילך ולהזיק**, תאמר באלו, שאין הם הולכים ומזיקים אלא הניזק בא אליהם.⁽¹³⁾

[השחר].

ובחידושי הראב"ד כתב "כל דבר שאין רשות בני"א להניחו שם, והנוק מצוי משם, קרוי תחילת עשייתן לנוק, וזהו בור ברשות הרבים, שאין רשות לחפור בורות ברשות הרבים מפני שהוא מקלקלו והנוק מצוי משם, וכן אבנו וסכינו שהניחן בראש גג, אין דרך בני"א להניחן בראש גג, מפני שהנוק מצוי משם, ואינן מקום הצנעה כלל, וכשהניחם שם ויכול להרוח מצויה להפילם ברשות הרבים הרי הוא כאילו הניחם בידים, והרי הוא כחופר בור והנוק מיד מצוי שם". וראה בדרכי דוד שלפי זה הטעם שאש אינו תחילת עשייתו לנוק כי הדליקו ברשותו. וראה עוד ב"אילה שלוחה" עמ' קלה'.

10. הגמרא לא הוסיפה לשאול גם לפי רב הסובר שמשורו למדנו, אם כן היינו שור! שכן לרב הכוונה שנלמד הן מבור והן משור ואתיא בצד השווה [תוס'].

11. המפרשים העירו, למה נקט דוקא דאפקרינהו הא גם בלא הפקיר יכל לומר דלא דמי לבור, וראה בישי"ש מה שביאר. וראה בנחלת דוד.

12. התוס' לעיל ה ב ד"ה כי שדית ביארו שכח אחר הוא קולא ביחס שבין בור לאבנו וסכינו, אבל ביחס לאש שזה גורם שילך ויזיק הוא חמורא. ולפי זה נתקשה מהמשך הגמרא אש תוכיח, הא באש הוא חמורה ותירצו שההוכחה מאש היא, שלמרות

שכח אחר מעורב בו נחשב כאילו הוא בעצמו עושה את הכל, והכא נמי לענין אבנו וסכינו ומשאו נחשב שהוא עצמו עשה את הבור ללא כח אחר. עוד מתרצים שזהו אכן הכוונה במה שהמשיכה הגמרא ופרכה את הלימוד מאש.

13. רש"י. וראה עוד לעיל במשנתנו, ובהערה 12 מה שהבאנו לפרש את החומרא בדרכן לילך ולהזיק. וראה בקהילות יעקב סימן ד' הן באש המזיקה במקומה וכגון גחלת או אש בתוך בור וכד', האם אין לה את מעלת האש שהולכת ומזיקה וממילא דינה כבור ופטורה על הכלים או לא. ומביא בשם אבן האזל דהוי פלוגתא בירושלמי, ראה שם באורך.

14. בכל אלו הנלמדים מהצד השווה נחלקו הראשונים האם מקבלים את הקולות שיש לשני המלמדים, וכגון באבנו וסכינו ומשאו, שנלמד מבור ואש האם יהיו פטורים גם על כלים וגם על טמון. הרא"ש מביא דעה כזו בשם יש מן הגדולים, וכך מוכח גם שיטת התוס' בכמה מקומות [ראה לעיל ה ב ד"ה להלכותין וד"ה אש, ולעיל ג ב ד"ה משורו], ואולם הרא"ש סובר דעיקר הלימוד הוא מבור ולכן תורת בור יש להם ויהיו חייבים בטמון. ובביאור דברי ברא"ש ראה בישי"ש ובביאור הגר"א סימן תג' סק"ג, ובחידושי הגרי"ז, [הובאו דבריו לעיל ב. הערה 15]. וב"אילת השחר".